

УДК 94 (477.83(86):271.4 (092)

Л.О. Рощина, І.О.Ступак

Донецький національний технічний університет

Відродження Української греко-католицької церкви в 90-ті роки ХХст.

В статті аналізується процес відродження та структурної розбудови УГКЦ в перше десятиріччя незалежності України, розглядаються причини міжконфесійних конфліктів між УГКЦ та УПЦ МП та шляхи їх подолання.

Ключові слова: греко-католицизм, структурна розбудова, міжконфесійні конфлікти.

Актуальність теми дослідження. Інтерес до Української греко-католицької церкви у вітчизняній історичній науці останнім часом помітно зріс. З одного боку, це пояснюється зняттям ідеологічних рамок, які релігійне життя українського народу залишали поза межами дослідження. З іншого боку, УГКЦ є другою після православ'я конфесією за кількістю віруючих. Не слід забувати, що Українська греко-католицька церква впродовж ХХст. була осередком національного та культурного життя Західної України. Тому аналіз процесу відродження та розбудови УГКЦ є актуальним та важливим для вивчення.

Проблема відродження УГКЦ в 90-ті роки ХХст. знайшла відображення у вітчизняній історіографії. При написанні роботи автори використовували дослідження соціологічного, культурологічного та історичного спрямування, статті державних діячів. Зокрема, у працях Колодного А.М. та Яроцького П. Л. висвітлювались окремі питання стану УГКЦ в перші роки незалежності України [1]. Заслуговують на увагу роботи В. Бондаренка, в яких автор торкався питань міжконфесійних конфліктів, надавав загальну характеристику стану церковного життя в Україні. У них автором подано значний фактологічний матеріал по розвитку УГКЦ в окреслений період [2-5]. Крім того, при написанні статті використовувались матеріали ЦДАГО, постанови церковних Соборів, церковна періодика.

Метою статті є аналіз процесів, пов'язаних з відновленням діяльності та активною розбудовою УГКЦ у перше десятиріччя незалежності України.

Розгортання демократичних процесів, активізація церковно-релігійного життя в Україні, якому сприяло відзначення в 1988р. тисячолітнього ювілею прийняття християнства, призвели до пожвавлення діяльності церков. Активізація руху за

легалізацію Української греко-католицької церкви змусила Рада у справах релігій УРСР ухвалити рішення про реєстрацію греко-католицьких громад. Проте влада не поспішала виконувати дане нею слово. Повсюди документи “вилежувалися” певний термін. А оскільки кожен факт реєстрування повинен був розглядатися окремо, у залежності від місцевих умов і з урахуванням інтересів інших діючих релігійних громад, то зрозуміло, скільки часу потрібно було на ці процедури. Крім того, багато відповідальних працівників в органах влади, не позбувшись старих стереотипів, продовжували бачити в українських греко-католиках ворожу конфесію [6, 95].

Між тим, у містах і селах України зростала хвиля національного відродження. Романтичні надії та сподівання оволодівали віруючими. На теренах Західної України набирала оберти процес переходу до УГКЦ, який православні трактували як насильницьке захоплення екстремістами храмів. Непрості міжцерковні відносини в західних єпархіях Українського Екзархату прямо пов'язані з загостренням міжнаціональних відносин. І не випадково греко-католики виходили на демонстрації та мітинги під жовто-блакитними прапорами [7, 3].

Собором РПЦ 1990р. православна церква в Україні отримала назву Української православної церкви, проте як екзархат підпорядковувалась Руській православній церкві (далі – РПЦ) [8, 6]. Проте зміна назви суттєво не вплинула на ставлення православних до греко-католиків Галичини. Українська православна церква Московського патріархату (далі – УПЦ МП) не поспішала віддавати храми, які присвоїла внаслідок “об'єднавчого” собору 1946р. Це послугувало причиною майнового конфлікту між УПЦ МП та УГКЦ. Ситуація ускладнювалась тим, що на терені Галичини з червня 1990р. діяла та активно розбудовувалась Українська автокефальна православна церква (далі – УАПЦ), яка виникла в результаті розколу РПЦ та відходу частини священнослужителів у новоутворену конфесію [9, 3]. Ця релігійна структура також претендувала на життєвий простір та храми, які УГКЦ по праву вважала своїми.

Слід зауважити, що Галичина наприкінці 80-х років ХХст., будучи регіональною базою більшості партій і неформальних організацій, стала ареною гострого міжконфесійного конфлікту не лише між греко-католиками та православними, про що мова йтиме далі, а й між самими православними. Оскільки Східна і Південна Україна мали порівняно невелику кількість віруючих, які до того ж залишалися лояльними

щодо РПЦ, відродження УАПЦ відбувалося в основному в Західній Україні, де з'явилася перша парафія. Щоб перешкодити відродженню більш небезпечної для правлячих кіл СРСР Української греко-католицької церкви, партійні органи й органи державної безпеки воліли надавати підтримку УАПЦ в Галичині, водночас перешкоджаючи її відродженню на Сході та Півдні України. Основним предметом суперечок стало право володіти церковними будівлями, які були передані державою в користування РПЦ. Суперечки між окремими громадами віруючих нерідко переростали в брутальні сутички [10, 13].

Складне майнове протистояння між УАПЦ, УПЦ МП та УГКЦ в Галичині влада намагалась вирішити шляхом організації діалогу між цими конфесіями. Самі греко-католики виявилися не дуже налаштованими на діалог, оскільки він не міг вирішити основну проблему – передачу храмів, які ще в 1946 році належали УГКЦ, а потім були передані РПЦ. Тому представники Української греко-католицької церкви зібралися 23 січня 1990 року в Преображенському храмі Львова на собор єпископів, духовенства і мирян, у якому взяло участь понад 200 чоловік. З основною доповіддю виступив митрополит В.Стернюк. Він гостро критикував Львівський собор 1946 року як незаконний, неканонічний, проаналізував більш як сорокарічну діяльність УГКЦ в жорстких умовах підпілля, висловився за повну легалізацію та реабілітацію церкви. Січневий собор Української греко-католицької церкви ухвалив “відкинути і визнати неіснуючим так званий Львівський собор 1946 року, згідно з яким греко-католицька церква нібито самоліквідувалася і переходила в лоно РПЦ як її частка” [2, 2]. Всі рішення й постанови Львівського собору 1946р. визнавалися недійсними як такі, що творилися силою репресій уряду СРСР, при безпосередній активній участі вищого духовенства РПЦ у відсутності ієрархії УГКЦ. Промовці вказували й на те, що, будучи неканонічним і юридичне не правосильним, Львівський собор 1946 року ніколи не був визнаний Вселенською католицькою церквою, гілкою якої була і є Українська греко-католицька церква.

На початок квітня 1990 року у Львівський міськвиконком надійшов лист за 120 тисячами підписів жителів міста з проханням повернути собор святого Юра греко-католикам. Перша сесія першого демократичного скликання Львівської ради народних депутатів висловила за повернення собору і митрополичих палат УГКЦ. Депутати звернулися до керівництва Львівсько-Дрогобицької єпархії УПЦ МП з проханням

добровільно звільнити кафедральний собор. Депутати, як представники державної влади в місті, вибачилися перед віруючими УГКЦ за всі кривди та пригнічення, яких вони зазнавали впродовж десятиліть. Вони одночасно закликали громадськість Львова, населення всієї країни з розумінням поставитися до цього рішення, як акту відновлення історичної справедливості та прав УГКЦ, і обіцяли вирішити питання легалізації й повної реабілітації церкви як жертви репресій та повернення їй усього майна і споруд [11, 401].

Рішення Львівської міськради від імені Синоду УПЦ засудив митрополит Філарет. Православна община собору святого Юра, за словами митрополита, не порушила умов угоди, укладеної з державою. І сама община не розпалася. Адже тільки за цих двох умов угода на користування храмом і майном може бути розірвана; Львівські народні депутати знехтували діючим законодавством. Єпископат УПЦ МП вважав, що ні єпископат католиків східного обряду, ні міська рада народних депутатів “не правомочні відкидати рішення чотиристоронньої комісії, створеної Архієрейським собором Московського патріархату та папою Іваном Павлом II. Вона покликана мирним шляхом вирішувати питання розподілу храмів між православними та католиками східного обряду. Ми звертаємось до народних депутатів Західної України: не підливайте масла у вогонь, бо на вашій совісті будуть людські страждання, до яких призводять протизаконні дії” [12, 1].

Слід зазначити, що романтизм, притаманний роботі молоді Львівської міської ради, вступив у суперечність із буквою закону. Вона допустила юридичний недогляд, порушила субординацію, що послужило підставою Верховній Раді УРСР скасувати рішення про передачу греко-католикам собору святого Юра. В результаті конфронтація між УПЦ МП та УГКЦ поглибилася. Релігійна ситуація залишалася вкрай напруженою, обростала різними чутками навколо проблеми храмів.

Голова Львівської обласної ради народних депутатів В. Чорновіл, коментуючи релігійну ситуацію та ухвали сесії, заявив, що в області вирішено створити змішану комісію, яка у спірних випадках могла б виконувати роль арбітражної. До неї увійшли депутати обласної ради, представники адміністративних органів та громадських організацій. На думку голови обласної ради, “основні зусилля слід спрямувати на досягнення порозуміння між віруючими різних орієнтацій, зведення нових храмів, у тому числі й за допомогою органів влади. Зараз скоріше йде боротьба між священиками

за приміщення, за парафії, а народ якоюсь мірою штучно втягнутий у конфронтацію [3, 10].

Отже, впродовж 1989 - 1990 рр. розбудова УГКЦ продовжувалася, незважаючи на досить прохолодне ставлення до неї з боку органів влади. Перерозподіл храмів між УГКЦ, УПЦ МП та УАПЦ призводив до гострих майнових конфліктів, що подекуди переростали у відкриті сутички між віруючими.

Безумовно, УГКЦ мала в цей час безліч проблем, особливо організаційного характеру. Змушений був перебувати за кордоном Мирослав Іван, кардинал Любачівський. На Батьківщину він повернувся на запрошення Львівської міськради та благословення собору єпископів 30 березня 1991 року. З перших днів першоієрарх з головою поринув у вирішення численних поточних справ. Він проводив зустрічі з представниками місцевих владних структур, віруючими, духовенством. Єпископи, духовенство, церковний актив своє першочергове завдання вбачали не тільки в сумлінному виконанні суто церковних справ, а й в активній участі в соціальній, добродійній, науковій, навчальній діяльності віруючих [13, 124]. На початку червня 1991 року глава УГКЦ мав зустрічі з папою Іваном Павлом II під час його перебування в Польщі. Обговорювалися питання духовного і церковного життя в Україні, нового становища УГКЦ, її правовий і фактичний статус, стосунки з іншими конфесіями, у першу чергу з УПЦ МП.

Розбудова Української греко-католицької церкви відбувалась впродовж всього періоду незалежності України. Уже на 1 січня 1992 року у Львівській області функціонувало 907 греко-католицьких парафій, Івано-Франківській – 375, Тернопільській – 392, Закарпатській області – 129 [14, 41]. Греко-католицькі громади почали утворюватись і в інших областях України, на сході, а також у м. Києві. На середину 90-х років ХХст. УГКЦ нараховувала 3023 зареєстрованих громад, 61 монастир, 996 ченців і черниць, 1896 священнослужителів, 7 духовних освітніх установ, 843 недільні школи [15, 25].

Поряд із чисельним зростанням кількості парафій УГКЦ відновилася структура традиційних чернечих орденів Української греко-католицької церкви. Серед них чоловічі ордени: василіани, редemptористи, студити; жіночі: василіанки, йосафатки, святого Вікентія, Пресвятої Родина, сестри-служебниці тощо. Всі чернечі ордени мали спільне призначення – проводити широку місіюну діяльність серед різних верств

населення. Проте вони відрізняються певними функціональними особливостями. Так, черниці ордену святого Вікентія здебільшого працюють у сфері медицини сестрами милосердя, нянями. Черниці ордену Пресвятої Родини обслуговують хворих людей похилого віку. Студитки та йосафатки займаються релігійним вихованням дітей, редемптористки – місійною діяльністю і підготовкою кадрів для церкви [16, 2].

У 1992 році найміцніше почувала себе в західному регіоні лише УГКЦ. З 17 по 31 травня 1992 року у соборі святого Юра прийшов перший у незалежній Україні Синод єпископів, який вирішив ряд організаційних питань. Так, було утворено патріаршу курію. До цієї структури церковного управління увійшли постійний Синод (у складі Блаженнішого і Чотирьох єпископів), єпископ курії, канцлер, економ, голова трибуналу і комісія з питань літургії. Синод створив чотири нові єпархії в Україні (до цього їх було три), що пов'язано з удосконаленням структури церкви, упорядкуванням душпастирської системи на місцях. Учасники Синоду єпископів зустрілися з керівництвом Львівської області, які підтвердили, що влада, дотримуючись політики невтручання у справи церкви, з прихильністю і розумінням ставиться до її проблем [4, 19].

Розбудова церкви супроводжувалась низкою проблем. До їх числа слід віднести по-перше, взаємини з греко-католиками Закарпаття, які не бажали приєднуватися до УГКЦ і досить прохолодно ставились до собору св. Юра, по-друге, невлаштованість греко-католиків Польщі, які до кінця ХХст. були підпорядковані латинським владикам, зазнавали полонізації і всіляких утисків, по-третє, офіційна реабілітація церкви. Президент України Леонід Кравчук одного разу заявив, що офіційного правового акту про заборону УГКЦ не було, тож дуже важко в юридичній площині розв'язувати проблему реабілітації [5, 30].

У 1993 році греко-католицька церква продовжувала діяти в складних умовах. Тривав конфлікт із православними, який з особливою силою спалахнув улітку. 18 липня 1993р. групою православних фанатиків була зірвана урочиста архієрейська літургія в Кирилівській церкві Києва, яку мав служити Мирослав Іван кардинал Любачівський. Голова УГКЦ прибув до столиці, щоб провести богослужіння біля пам'ятника святому Володимирі, посвятити місце для спорудження патріаршого собору і ще раз довести, що греко-католицька церква є церквою всіх українців і свою резиденцією повинна мати саме в Києві. Проте провести богослужіння завадили

православні віруючі, які зустріли кардинала Любачівського маніфестаціями і протестами [16, 2]. Загалом 1993 рік виявився успішним для УГКЦ. На кінець року вона мала в Україні 2932 релігійні громади, 39 монастирів, у яких мешкало 1217 ченців і черниць, 6 навчальних закладів, у яких навчалося 1670 слухачів. Віруючих обслуговував 1691 священник [17, 10].

Ухвалена Верховною Радою 23 грудня 1993 року зміна ст. 17 Закону “Про свободу совісті та релігійні організації”, яка зробила можливим надання храмів у почергово користування двом і більше громадам віруючих, виявилася неконструктивною, що було, зрозумілим ще в момент прийняття змін. Вихід у подоланні суперечок навколо храмів був, звичайно, у будівництві релігійними конфесіями нових культових споруд. Але в 1994 році темпи зростання кількості релігійних громад випереджали темпи будівництва храмів. До того ж досить часто обидві громади претендували на старе приміщення, відмовляючись зводити нове. Не слід забувати і про відсутність коштів у парафіян. 1995 рік зберіг основні тенденції попереднього року. Позитивним було те, що держава намагалася конкретніше окреслити параметри власної політики щодо релігійних організацій. Так, неодноразово заявляв про своє ставлення до релігійних проблем Президент України Л. Кучма. Його непокоїв конфлікт у церковному середовищі, тому логічними були заяви про притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні чинного законодавства про свободу совісті, незалежно ні від їхніх посад, ні від того, до яких громадсько-політичних об’єднань вони належать [18, 2].

Тривала робота над удосконаленням законодавства. Міністерство у справах національностей, міграції та культур розробило методичні рекомендації до практичного застосування Закону “Про свободу совісті та релігійні організації”, які хоч і мали консультативний характер, але роз’яснювали таку вибухонебезпечну проблему, як почергове користування храмами.

Синодом УГКЦ 1996р. було обрано фактично нового керівника церкви, ним став 63-річний Любомир Гузар, який упродовж попередніх місяців був екзархом Києва-Вижгорода. Нова посада і функції Л. Гузара відрізнялись від тих, що мав митрополит А. Шептицький та які отримав свого часу Й. Сліпий. З одного боку, Гузар мав значні повноваження, з другого – його посада не передбачала автоматичного правонаступництва святоюрського престолу [1, 269].

Головними пріоритетами у церковному будівництві Української греко-католицької церкви впродовж 1996 – 2000рр. були: “інвестування” інтелекту та коштів у справу піднесення богословської освіти; перепідготовка священників, рішуче зміцнення церковної дисципліни; впорядкування і поліпшення катехитичної кризи, робота з молоддю. Церква розпочала працю над виконанням виданої 1 лютого 1996 року інструкції Конгрегації Східних Церков з утіленням літургійних приписів Кодексу канонів Східних Церков. Ця інструкція передбачала повернення до старовинних літургійних традицій і практично відкидала помилкове, але досить поширене уявлення, що латинська модель є “найбільш католицькою” .

Впродовж другої половини 90-х років ХХст. УГКЦ активно розбудовувалась структурно. На початок 2003 року Українська греко-католицька церква нараховувала 3334 релігійні громади, 2075 священників, 88 монастирів, 1096 ченців і черниць, 13 духовних навчальних закладів, у яких навчалось 1413 майбутніх священників [19, 36]. До складу УГКЦ входили Львівська, Івано-Франківська, Коломийсько-Чернівецька, Тернопільська, Зборівська, Самбірсько-Дрогобицька та інші єпархії. У Закарпатській області діяли дві греко-католицькі єпархії (Ужгородська і Хутська), які безпосередньо підпорядковувались Конгрегації східних церков у Римі. Протягом 1989 – 2006рр. відбулось 16 Синодів єпископів та три сесії Патріаршого Собору УГКЦ: перша була присвячена проблемам нової євангелізації (1996р.), друга – ролі мирян у житті сучасної Церкви (1998р.), третя – соціальним проблемам українського суспільства, зокрема проблемам абортів, розлучень, корупції та алкоголізму (2002р.).

Згідно з рішенням Синоду єпископів, який проходив у Бучачі в серпні 2000 року, у складі УГКЦ було створено дві нові єпархії – Стрийську і Сокальську, та реорганізовано Тернопільську і Зборівську, утворено Тернопільсько-Зборівську та Бучацьку єпархії.

Отже, впродовж 90-х років ХХст. Українська греко-католицька церква значно збільшила кількість єпархій, здійснила структурну розбудову, відновила духовну освіту. Цей процес супроводжувався міжконфесійними та майновими конфліктами, особливої гостроти вони набули між УГКЦ та УПЦ МП. Розв’язання цієї проблеми ускладнювалось ставленням до неї Московської патріархії, яка звинувачувала УГКЦ в провокації міжцерковних конфліктів у Галичині та беззаконному захопленню храмів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колодний А.М., Яроцький П. Л. Історія релігії в Україні / А.М.Колодний, П. Л.Яроцький. – К.: Знання, 1994. – 735 с.
2. Бондаренко В. Міжконфесійний конфлікт в Україні: витоки, стан і шляхи подолання / В.Бондаренко // Людина і світ. – 1991. – № 3. – С. 2 - 6.
3. Бондаренко В., Єленський В. Церкви України: пошук власного шляху / В.Бондаренко, В. Єленський // Людина і світ. – 1993. – № 1. – С. 10 - 13.
4. Бондаренко В. Релігійне життя в сучасній Україні: стан, тенденції та проблеми розвитку / В.Бондаренко // Людина і світ. — 2003. – № 12. – С. 19-39.
5. Бондаренко В. Правопорушення на релігійному ґрунті: 1986 – 1996 рр. / В.Бондаренко // Людина і світ, 1997. – № 8. – С. 30 - 36.
6. Українська греко-католицька церква / За ред. Я.Грицака. – К.: Знання, 1994.– 123с.
7. Манифестація греко-католиків во Львові // Правда України. – 1990. – 1января. – С. 3.
8. Определения Архиерейского Собора // Журнал Московской патриархии. – 1990. – №5. – С. 6 - 12.
9. Постанови першого Собору УАПЦ // Наша віра – православ'я. – 1990. – № 6.– С. 1 -3.
10. Про тенденції у релігійній обстановці на Україні. – Центральний державний архів громадських об'єднань і політичних партій України. – Ф1.– оп.32. – спр. 2922. – арк. 13 - 19.
11. Поспеловский Д.В. Русская православная церковь в XX веке / Д.В. Поспеловский – М.: Республика, 1995. – 425 с.
12. Філарет, митрополит. Звернення до Львівської міської ради / митрополит Філарет // Православний вістник. – 1990. – № 5. – С. 1 - 2.
13. Крижанівський О.П., Плохій С.М., Ульяновський В.І. Історія Церкви та релігійної думки в Україні / О.П. Крижанівський та ін. – В 3-х кн. Кн. 3. – К.: Знання, 2004. – 431с.
14. Релігійні організації в Україні станом на 1 січня 1992р. // Людина і світ. – 1992. – № 2. – С. 41- 42.
15. Релігійні організації в Україні станом на 1 січня 1997р. // Людина і світ. – 1997. – №1. – С. 24 - 27.
16. Сокол О. Кто такие греко-католики и какова их роль в Украине? // Время. – 27 січня 2011. – С.2.
17. Релігійні організації в Україні станом на 1 січня 1994р. // Людина і світ. – 1994. – № 10. – С. 10.
18. Луб'янов І. Політика підтримки лише однієї конфесії захлинулася / І. Луб'янов // Газета.ua. – 19 серпня 2013 року. – С.2.
19. Релігійні організації в Україні станом на 1 січня 2003р. // Людина і світ. – 2003. – № 1. – С. 36 - 40.